

ipsum usus etiam auctorum frequens declarat. Non enim nisi a verbis, quorum potestas, id est res significata, intendi natura potest, haec ab eis verba derivantur. Calor, frigus, fames, albedo, tremor, lassitudo, amor, macredo, gracilitas incrementum recipiunt. Quamobrem recte 5 dicitur gracilisco, macresco, amasco, lassesco, tremisco, albesco, famesco, frigesco, calesco. At legere, audire, manere, accipere, tenere, armare, censere, possidere intendi natura nequeunt. Ideo forma carent inchoandi, quae rem illam significat, quam repugnante natura minime suscipiunt. Haec de inchoandi verborum forma praelibasse satis sit.

10 Nunc videamus, quam longe a rebus, de quibus tractatur, lassescendi abest verbi potestas. Nemo est, qui nesciat asinos, mulos, equos, si requiescere a lassitudine laboreque incipient, confestim erigere. Id hominibus quoque accidit. Quare cum ad somnum prolabimur propter liquefactionem et motum, sicut philosophus ait, — longum enim est

15 omnia latius enodare — phantasmatibus motis accedit ad tentiginem coëundi imaginatio, qua fit, ut sperma magno impetu et voluptate prosiliat. Id accidere lassescientibus minime potest. Illi enim lassescunt B 43
G 38^v

labore, in quibus labor et lassitudo adhuc et continuatur et crescit, Quorum alterum praesens in verbis possidet tempus, alterum inchoandi 20 forma necessario retinet. Cages si hoc nescit, cur philosophum non sequitur? Cur, quod ille praeterito, iste praesenti verbo expressit? Deinde, quomodo labor et lassitudo continue in somnis crescit? Cur enim ait: qui labore lassescunt in somnis? Si adhuc laborantes lassescunt, non dormiunt. Sin dormiunt, non lassescunt, sed requiescunt. Deinde,

25 si lassescunt, quomodo erigunt? Id enim quieti, quae labore succedit, non ipsi labori evenire solere periculum et in nobis et in brutis quotidie facimus. Quodsi non erigunt, quomodo ex ipsis semen cum voluptate prosilit? Sed si profluentiam seminis, quae sine voluptate atque tentine fit, intelligit, sciat eam in somnis quidem forte magis, in vigilia 30 vero non rarius accidere. Adde, quod verbo graeco seminis eruptio, quae per somnum fit, significatur.

Sed quid facio? Facilius mihi erit arenam maris, caelorum stellas, 4 frondes arborum quam ineptias Cagis enumerare, quae aut in compositione verborum aut in collatione rerum aut in singulis verbis rebusque 35 singulis aut in accommodatione verborum ad pondera rerum turpiter ab eo atque ignominiose committuntur. Verba semper nova quaerit, B 43^v contemnit trita, subtrahit, addit, mutat, pervertit, confunditque omnia, quod unico solum declarare verbo sat erit. G 39

Passionem membrorum, quam sicco frigore fieri philosophus testa- 5 tur, siderationem vocat. Verbum inauditum, fictum. Unde nescio, nisi forte a duro ferreo insensatoque corde fingentis. Id scio eam passionem certissimo latine verbo rigorem appellari. Quis non legit apud historicos saepius rigidibus membris nequivisse milites arma capere? Quis non

audavit illud Vergilii: »deriguit visu in medio, calor ossa reliquit?« Quis clementiam Alexandri apud Quintum Curtium non admiratus est, cum frigore paene confectum militem in sua sede collocasset? At ibi et rigore, quod huius rei proprium verbum est, et communius stupere et torpere membra frigore dicuntur. Cages vero ubi siderationem didicerit, 5 nescio. Ubi reperit, non invenio, nisi forte ab erucis herbarumque vermis acceperit. Namque vel apud alios integra inveniuntur. Integra dico, quoniam ipse mutilata semper aut producta et quasi protensa vel transformata plerumque ponit. Quae igitur ab aliis integra sumuntur, ea longe in alium sensum ab ipso rapiuntur. 10

6 Celsus tubercula solus nominavit, quae Graeci condylomata dicunt.
B 44 Quo verbo multi Latinorum usi sunt. Qui de verbis scribunt, condylomata esse asserunt quasi glandulas, quae sub cute duro humore collecto sustolluntur. Id Cornelius quoque in cura ostendit, cum excidenda esse G 39^v tubercula radicitus consulat. At Cages spreto auctore, unde id vocabulum 15 mutuatus est, pro omni tumore ac ulceribus ipsis plerumque capit. Nam ulcera, quae in corpore colliguntur propter sudores extollunturque passim, ea etiam tubercula nominat. Quae tamen exulcerari Aristotelem, in hoc secutus vel invitus asserit. Ulcera ergo esse coactus fatetur illa, de quibus philosopho sermo est. Nec enim exulcerari nisi ulcera recte 20 dixeris. Tubercula vero, id est glandulae, aut numquam aut raro exulcerari solent. Cur ergo tubercula, id est glandulas, pro ulceribus posuit? Cur? Quia omnia per ignorantiam permiscet atque conturbat.

7 Multa huiusmodi sunt sicut exsitare pro comedere, refrigerare pro frigefacere, haesitas pro balbutie, igne confectum, quod assum est, 25 colis pro mentula, stirpes pro arbustis, pro herbis, pro arboribus pro plantis denique omnibus, quae apud ipsum vitam etiam agere quasi homines dicuntur. Bima, trima, lenticitas, lentores, amula, plautra B 44^v multaque alia eructat mira vel dira potius, virus pro spermate vel, ut ipse plerumque dicit, genitura. Sic imperitus est, ut ipsum, sicuti credo, 30 illud Vergilianum seduxerit: »distillat ab inguine virus«. Quo verbo poëta ille venenosam rei vim ante oculos ponere voluit. Sed de his hactenus.

8 Cetera quattuor de quinque membris clara sunt. Nam et verba raro verbis apte adhaerent, et res rebus plerumque repugnant, et singulæ in se ipsas vacilant, ut plurimum atque distrahuntur. Nec rebus umquam paene verba congruunt, sed alio vis rerum, alio verborum potestas animum distrahit. Haec omnia ideo Caguleis eveniunt, quia G 40 philosophum nec intelligunt nec saltem verba eius sequi dignum arbi-

1 deriguit *scripsi* sec. edit. dirriguit G B | visu sec. edit. visum G B | 24 exsitare *scripsi* (σιτέω) exitare G B | 26 colis *scripsi* cole G B

1 Verg. Aen. III 308. | 11 Cels. Med. VII 2. 6 (ed. Richter-Albers 253, 13, 254, 36). | 31 Verg. Georg. III 281.

trantur. Quod si vel intelligenti <pate>facere necesse est, — fit enim saepius tum propter brevitatem, tum propter rerum difficultatem, tum propter verborum varias potestates atque multiplices, ut sensus multiplex esse videatur — multo quidem magis ignorantis ac stulto.

5 Sed dicendi hunc cursum iam retineamus et aliquando finem non 31, 1 Caguleis ineptiis, quippe quae nullum habeant, sed nobis ipsis imponamus. Satis iam superque omnia ex his, quae dicta sunt, Cagis vitia perspici posse confido, praesertim si quis diligentius ad traductionem nostram aut etiam ad veterem conferat suam. Nam quemadmodum 10 si ex male materiali aedificio lapidem unum subtraxeris, omnia illico magno cum fragore deferuntur, ita si unum aliquid ex translationibus B 45 Cagis ad collationem revoces examenque cogas subire, universa protinus videbis corruere. Id ille metuens et quidem vehementer formidans — malitiosa enim stultitia est — his verbis ab omni traductionum collatione atque examine legentes statim sic prafando deterret: »Tamen errores et sordes istorum interpretum adhuc legitis atque defenditis, qui tanti mali causam dederunt. Non in ignem proiicitis, nonnulla potiusque eiusmodi habere exempla vultis? Cuius mali tam magni causam prisci Aristotelis traductores dederunt?« O pessime omnium! 20 Tu has redditis gratias illis, propter quos philosophia multo magis apud Latinos floruit — nec adhuc penitus exstincta est — quam umquam apud Graecos.

Si nihil illi traduxissent, essent Alberti, essent Scotti, essent Aegidii, 2 esset Thomas, essent alii quam plures aut in philosophia aut in theologia G 40^v 25 aut in medicina paeclarissimi viri, quorum scriptis naturae secreta, theologiae profunditas, medicinae varia, multiplex subtilisque ratio, quae ante illas traductiones omnia iacebant in tenebris, hominibus patuerunt? Cuius Graecorum scripta sic copiose diffunduntur, sic acute absolvuntur, sic dilucide proferuntur sicut Alberti, qui hac ipsa de re 30 Magni solus cognomen sibi comparavit? Armis id multo antea Philippi B 45^v Alexander obtinuit, deinde Gnaeus Pompeius non magis armis quam Romanorum gratia, postremo vita, moribus omniq[ue] catholicae religionis sanctimonia Basilius, Caesariensis episcopus, cognitione atque scientia rerum. Nemo adhuc praeter Albertum id cognomen assecutus 35 est. Tolle interpretationes, quae ante nos fuerunt, nullus erit Albertus.

Quis vel in theologia ordinatius copiosiusque vel super Aristotelem brevius, distinctius, dilucidius graece umquam scripsit, quam Thomas latine? Finge nullas ante nos interpretationes Aristotelis fuisse, ubi tibi essent scripta, p[re]cepta, inventa Thomae? Ubi ceterorum, ne 40 longior sim, volumina rebus copiosa, numero paene infinita, scientia naturae manu scripta, ore prolata, corde cogitata inventaque? Harum

29 dilucide] dillucide GB | 31 Pompeius] Pompeus GB | 37 dilucidius] dillucidius GB

15 Theod. Probl. Praef.

rerum omnium causam priores dederunt interpretes, o Cagulei. Has res tam grandes, tam utiles, tam gloriosas nisi doloratis Latinis per interpretamenta veterum exstisset, non exclamaretis melius fuisse nulla quam huiusmodi exempla ipsos habuisse. Nam nisi habuissent, nihil profecto scissent. Hac de causa ergo doletis, cruciamini, ferre non potestis, sed dicitis, scribitis, praedicatis: o utinam nulla philosophiae Latini habuissent exempla! Quia non videtis ipsos in magnas ignorantiae tenebras et execrabilem servitutis calamitatem veluti genus nostrum ruisse.

* Non ignoro equidem et Cagem et omnes Graecos, qui sua opinione 10 vel ultra caelos elati pluris se faciunt ceteris simul omnibus, nimium angi stimulisque tum invidiae, tum ingratitudinis cruciari, quod Latinos videant doctrina rerum, magnis civitatibus, armis, divitiis, dignitate auctoritateque plurimum valere. Certiorque sum, si possent, omnia haec in peius versuros, quam modo res Graecorum radicitus a Turcis 15 eversae iacent. Id non dicerem, nisi Cages scriptis suis praedicaret. Nec enim tantum potuit in Latinos furorem retinere. Exclamat melius esse nulla philosophiae habere quam eiusmodi exempla, cuiusmodi ad hos dies a priscis edita sunt. Aegre fert, quia non citius in ignem interpretamenta priscorum proiiciuntur. At his tunc sublatis scientia omnis 20 tollitur. Alia enim non erant. Et hoc est, quod optat. »Melius erat, inquit, nihil habere quam huiusmodi habere.« Scientia vero sublata cetera quoque propter ignorantiam facile vacillabunt. Quare si, quantum in eo est, cognitionem rerum a Latinis subripit, non est dubium, quin potentiam etiam, si posset, alio derivaret. Cur autem ausus est 25 tantam rem tam aperte scribere? An acerrimos odii atque invidiae stimulus celare non potuit? Credo, quia stultus est. An eversurum omnia se posse sperat, quod aliquem nancisci ex levitate sperat, qui possit? Non est meum id quaerere. Coniificant, quorum interest.

* Nullas malas traductiones *(melius) quam priscas*» Latinos hortatur. 30 Estne inter nullum et aliquid proportio? Melius est nihil habere, inquiet, quam malum aliquid habere. Suntne malae translationes et ipso nihilo peiores, quae tot praestantes philosophos, tot theologos sanctos, tot excellentes medicos pepererunt? Sed omni carent, inquiet, ornamento. Quid tu verborum ornamentum dicendique crepitus rebus anteponis? 35 »Philosophus, inquit Cicero, si affert eloquentiam, non aspernor. Si non affert, non requiro. Re mihi satisfaciat.« Quantum porro iuniores rerum scriptores satisfecerunt, res ipsa, ut diximus, clamat, et nos oculis ipsis cernimus. Non vix singulos in singulis regionibus tollerandos

2 grandes G grandis B | 30 malas G male B | priscas B priscos G | 33 praestantes G praestantis B | 34 excellentes G excellentis B

21 Theod. Probl. Praef. | 36 Cic. De fin. I 15.

philosophos, ut olim in Graecia, sed singulas urbes, immo castella singulosque religiosorum hominum conventus dialecticis, philosophis, theologis nulla in re priscae Graeciae cedentibus referto. Illud quoque in tertio de finibus a Cicerone scriptum adversus te militat. »Omne,
 5 inquit, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur. Istiusmodi autem res dicere ornate velle puerile est. Plane vero et perspicue expedire posse docti et intelligentis viri.« Audisti? Si in philosophia morali puerile est ornatui verborum nimio invigilare, quid G 42
 puerilius erit, addo, et turpius, quam in naturali hoc ipsum magis quam B 47
 10 res insectari? Quodsi puerile hoc Ciceroni videtur, quis qualisque Cages videri debet, qui et res omnes pervertit et verborum non elegantem ornatum aut omnino latinum, sed turpem quandam inconditam, duram, obscuram a communi usu longe remotam, hispidam denique atque agrestem compositionem et Carmentalem singulorum potestatem in-
 15 auditamque semper fere inquirit? Sed in rhetorics quoque, statim in principio, quid hac de re sentiat, operae pretium est Ciceronem audire. Sapientiam sane coniunctam eloquentiae in caelum laudibus extollit. Si alterum optandum sit, rerum scientiam amplectitur et quasi divinam colit. Eloquentiam, id est ornatum verborum a sapientia seiunctum,
 20 quasi turpissimam stultitiam contemnit atque aspernatur.

Id certe meum ad hunc transferendi laborem animum induxit. Et politiores enim in dicendo legendis meis futuros homines puto et rebus ipsis maiorem me attulisse lucem multis rationibus existimo. Quae si assequar, omnipotenti Domino nostro Iesu Christo laus sit,
 25 qui non, ut sordes peccatorum meorum merentur, in tenebris me latere voluit, sed gratiae suae mihi plus, quam ferre queam, largitus est. Sin vero non assequar, non dubito, quin laboris huius mei, quo nemini B 47^v obesse, omnibus prodesse conor, et praemium apud iustissimum iudicem mihi depositum sit, et non nihil tum apud praesentes, tum maxime
 30 apud posteros sepulta iam invidia laudis atque gloriae, praesertim G 42^v cum nusquam a communi usu dicendi, quoad eius fieri potuit, diver- terim illudque Ciceronis semper ante oculos habuerim, quod re ipsa Cages aspernatur atque contemnit. »Vitium, inquit, maximum est in dicendo a vulgari genere orationis atque consuetudine communis sensus
 35 abhorrere.«

Haec ille oratori consulit, libros ad fratrem statim incipiens. Tu autem, o Cages, tu Cages philosophiam, quae, quantum fieri potest, communioribus tradenda vocabulis est, ne ad rerum difficultatem verborum quoque durities addita tenebris omnia ignorantiae obscuret, ad

5 dilucide] dillucide GB | 22 politiores] polliciores GB | 27 nemini G nomine B

4 Cic. De fin. III 19. | 17 cf. Cic. De invent. I 1. | 33 Cic. De orat. I 12.

Carmentae tempora enim nova, ad barbariem ipsam revocare conatus laudem etiam hac ex re petis et in priscos interpretes quasi dignos igne insultas et studiosos philosophiae universos, quia non citius in ignem libros illorum proiiciunt, ut ignorantes atque fatuos insectaris! O superbiam hominis inauditam, o impudentiam singularem, o monstrum 5 hominis numquam perspectum! In ignem, in ignem tu eos libros, qui tot tantosque philosophos theologosque pepererunt, ut enumerari vix queant, in ignem, inquam, tu priscorum scripta proiicienda consulis, B 48 hortaris, impellis? Et non verbis, quotidie ut audio, quam scriptis clamas, contendis, garris? Cur? Ut tua laudatorumque tuorum scripta, 10 nugae, ineptiae perpetuo maneant? Amens penitus es, si hoc speras.

Sed ad rem redeamus. Quoniam malitiosa, ut diximus, stultitia G 43 est, ne collatio traductionum ignorantiam prodat, primum interpretes eiici priscos ab eo suadetur. Deinde philosophi ordinem non sequitur, sed perturbat transfertque omnia alia alio, quod non collationis solum 15 facilitatem tollit, sed multo magis facit, ut problematum philosophi scientia penitus pereat. Multa enim propter brevitatem et rerum naturam obscuriora sunt. Qua de causa et qui non intelligunt, commentorum luce, et qui recte se intelligere arbitrantur, exponentium auctoritate confirmari cupiunt. Qui autem scripserunt, Aristotelis 20 ordinem, non Cagis secuti sunt. Quare qui Cagem legit, is numquam commentis iuvari, numquam auctoritate commentatorum confirmari poterit. Praeterea multi particulas, sicut ab Aristotele positae sunt, ut brevius rem suam peragant, numero nominare solent. Legi equidem apud Albertum, legi apud Thomam ita verbi gratia dici, sicut in tertia 25 vel sicut in XX. vel XXX. problematum particula dicitur. Solent sane, ut debent, studiosi nominatam numero particulam protinus quaerere, B 48^v ut absolutam rei totius cognitionem consequantur. Cages commiscet transponitque omnia sic, ut plus laboris mihi videatur unum vel alterum in libris suis problema invenire, quam totum volumen exarare. Non 30 enim ordinem solum particularum permutat, ut quintam verbi causa G 43^v faciat nonam, et nonam vigesimam, sed nonnullas etiam, quae quoniam prolixiores apud philosophum sunt, in plures dividi propter magnitudinem solam possunt, in duas vel tres partes dilaceravit easque partes non ordine aliam post aliam collocavit, sed aut longe aliam 35 ab alia distraxit aut aliis brevioribus coniunxit. Ita et locos earum certos mutavit et integritatem contaminavit. Hunc confundendi non parvum laborem, non video, cur susceperit, nisi stultitia, malitia, perfidia. Nam sicut stultitia malitiosa est, ita malitia perfidiosa. Malitia igitur credo ipsum fecisse, ut ignorantiam tegere suam possit, perfidia, 40

ut pro virili partem faciat, ne quid boni, si fieri possit, Latini habeant. Sed haec ita nobis dicta sint.

Verum etsi multis amentia iam patuit sua, placet tamen unam ^{32, 1} solum repugnantiam ex praefatione transcribere sua, quae manifestior 5 ceteris existit ac eminet, ut, quam ingeniosus doctusque sit, etiam hinc percipiatur. Pugnantia enim dicere fatui omnino esse hominis iudicatur, praesertim si brevi in oratiuncula alterum ab altero impeditur, et ^{B 49} utraque inter se irretita corruunt. Cum horum temporum philosophos redarguat, quod minus ornate ac eleganter disserant, sic inter alia in 10 eos invehitur: »Neque enim ego rebus eos minus callere ob id iudico, quia non veterum litterarum verbis disceptant, sed fieri non posse existimo, ut Aristotelis documenta per tantam proprietatem et pravitatem verborum interpretis intelligantur.« Praeterimus hic, quam turpe sit ea in re maxime peccare, quam omni studio reprehendas, et tunc ^{G 44} 15 maxime in criminis inveniri, quando ceteros eodem criminis damnas. Nam quod dicit: »veterum litterarum verbis disceptant«, nec quae sint veterum litterarum verba, proprie loquens poterit ostendere, nec disceptare verbum pro disputare de rebus naturalibus latine umquam dictum est. Quo igitur criminis aliquos arguit, eo se ipsum astringi pro 20 ignorantia et amentia non sentit.

Id quamvis intolerabile sit, — quis enim ferret hominem ea carpenter ² aliorum vitia, quae in se ipso multo magis inveniuntur — tamen sibi veluti pueri condonetur. Sed repugnantia ingenii Cagulei paucissimis in verbis perspiciatis, ut etiam hinc, quanta rerum doctrina laudatores sui fulgeant, merito admirari possitis. »Ego enim, inquit, non ob id minus callere iuniores philosophos rebus iudico, quia non veterum litterarum disputant verbis.« Id enim sibi ex media barbarie repetita ^{B 49^v} illa verba significant. Habetur ergo iam secundum Cagem, quod quamvis non recte verbis utantur iuniores philosophi, rebus tamen non parum 30 callent. Quid deinde? »Sed fieri non posse, inquit, existimo, ut Aristotelis documenta per tantam proprietatem et pravitatem verborum interpretis intelligantur.« Quid garris, si rebus callent? Quomodo Aristotelis documenta non intelligunt? Nam si fieri non potest, ut Aristotelis documenta per eos interpretes, qui hactenus exstiterunt, intelligantur, 35 quomodo rebus isti callent? Nemo enim umquam aut Graecus aut Latinus aut barbarus natura rerum callere aliquos sine Aristotele dixit. ^{G 44^v} Tu rebus callere Latinos non negas, nec fieri posse contendis, ut Peripateticam doctrinam intelligent. Unde igitur rebus callere potuerunt? Dici non potest, quare nec pugnantia haec esse mentis compos ullus 40 negabit, nisi forte quispiam dicat rebus quidem istos a se ipsis callere nec Peripateticis quicquam percepisse, sed a se ipsis rerum scientiam

27 litterarum] Latinorum B

10 Theod. Probl. Praef.

invenisse. Cur ergo Aristotelem eis legendum, ut inde discant, proponit Cages, qui absque Aristotele rebus callent? An propter verba solum? At rerum, non verborum scientiam philosophia profitetur. Accedit, quod de Aristotelica rerum scientia sermo hic sibi est. Quare non alia disciplina rerum callere Italos, quam Aristotelica sponte praedicat? 5 Statimque — verborum enim suorum sensum colligere nequit — ignorantissime atque stultissime addidit non posse fieri, ut per eos interpres Aristoteles intelligatur.

33, 1 Multis iam ignorantia, impudentia, perfidia, temeritas amentiaque Caguleorum protracta in lucem est. Verum quoniam interpretatores¹⁰ priscos quasi pecudes omnino spernit Cages, non gravabimur, quamvis finem adversus eum facere statuimus, unico exemplo, quod forte nunc occurrit, p[ro]ae oculis, quam diligentissime in difficilioribus rebus sequatur eos, quos spernit, omnium ponere, ut non verbis solum, sed et factis ex ignorantia et levitate sibi ipsi repugnare cognoscatur. Nam et 15 G 45 Caguleorum vitia hinc quoque patebunt, et nos nonnullam gratiarum, quas veteribus debemus translatoribus, partem persolvemus. Debemus autem eis non parum. Nam nisi ipsa traduxissent, iuniores apud Latinos philosophi non exstitissent, qui si non fuissent, nec nos, quantulumcumque sit, quod in philosophia sumus assecuti, teneremus. Fatemur 20 enim id totum a Latinis non sic habere, ut aliunde id habere impossibile fuerit. Nam philosophiae quidem fundamenta nemo prorsus citra ducentos annos apud Graecos nisi latinis doctus litteris tenuit. Nec modo, sed semper, ex quo aliquid percepit, sic me affectum erga ipsos esse B 50^v argumento illud est, quod etsi multa philosophiae nobis iam traducta 25 volumina sunt, numquam tamen verbum unum adversus ipsos scripsimus. Studium enim nobis acerrimum est non aliorum vituperationem, sed ad utilitatem communem nonnihil conferendo laudem quaerere.

2 Quas ob res dicenti breviter, quaeso, animum mentemque totam praebete. Quarto Aristoteles loco particulam de rebus venereis collocavit, 30 quam ipse in XXVII. perverse posuit. Huius particulae XXIX. problematis pars quaedam sic a veteri traducta interprete est: »Propter quod et quibusdam ventosorum piscium plyntri foetet mulier?« Cages sic sordibus suis obduxit potius, quam traduxit: »Unde etiam piscium spirabilium quorundam virus genitale plantrum redolet?« Quid faciam, 35 si in propulsanda iniuria defendendaque veritate meritas sibi gratias G 45^v redbo? Convitiatorem me dicent Cagulei, sin frigidus agam nec a me iniuriam propulsavero nec veritatem defendero. Sed dentur magis vela ventis, quam detrahantur, occurrentiaque iacto, ut dicitur, taxillo sequamur. Inaudita hominis istius ignorantia est, mirabilis et inusitata 40

38 vela] vella B

30 Arist. Probl. δ' 29. 880a sq. διὸ καὶ ἐνίοις τῶν πνευματικῶν ἤχθων πλύντρου δέει ή γονή. | 34 Theod. Probl. IV 29. 426b (*false cit.*)

impudentia, exsecrabilis perfidia. Plurimum se in verbis iactat. Nihil latine scriptum in his voluminibus invenitur. Scientia rerum gloriatur. Cum nihil penitus sentire dictis suis comprobetur, illos carpit, quos in nonnullis sequitur. Videte, quam multa in his paucissimis edita B 51
5 ignorantissime vel potius egesta turpissime sunt. »Spirabilium, inquit, piscium.« Pisces, o pecus spurcissima tu, spirabiles possunt dici latine? Aër, quo spiramus, spirabilis est. Lumen quoque aëri infusum spirabile dicitur. Quod poëta ostendit dicens:

Quid plura? Omnia huiusmodi nomina latine passivam significant potentiam: docilis, facilis, fissilis, amabilis, spirabilis. Et quoniam potentia omnis passiva tendit ad actum, ad actum etiam nonnumquam transferuntur. Patiendique semper habent potestatem, ut lumen spirabile sit, quod spirari attrahique quasi spiritus possit, aut etiam quod re ipsa ut spiritus attrahitur. Quomodo ergo pisces spirabiles sunt? Utrum spirare animalia piscibus quasi aëre possint, an re ipsa piscibus spirent? Crediderim Cagem se ipsum potius in scribendo quam rem considerasse. Fortassis enim sic avide pisces devorat, ut non minus G 46 sibi videantur pisces conferre quam ceteris aér, ac ideo ex natura sua ceteros quoque iudicasse non minus piscibus quam aëre spirare. Multo dictum a priscis tollerabilius est: »ventosorum piscium«.

Quid, quod virus genitale hic etiam pro animalium semine posuit? 3
Ignorantia forsitan seductus, quoniam ut paulo ante tactum est, di-
25 stillare virus poëta dixit ab inguine. Quod ille fecit, quia non sicut de B 51^v
semine, sed ut de veneno locutus est. Amatorium enim venenum ab
huiusmodi stilla praeparari dicitur.

Plantrum scripsit, quod latinum non est, nec graecum. Satis recte veteres graecum posuerunt. Plyntrum enim in nonnullis reperitur codi-
cibus, in nonnullis capax unius verbi vacuus locus.

»Redolet« vero cur dixit? Redolere namque suavi fragrare odore⁵
Latini dicunt. Pro foetere nemo umquam, non dico scripsit, sed ne
scribere quidem mentis compos cogitavit. Ita minus procedit aut potius
volat, cum priscos sequitur. Cum eos relinquit, fertur tumidus per inania
35 caeli. Nec unum ab eo scribitur verbum, quod non oleat. Nam si quis
vellet singula, ut modo fecimus, examinare, multo plura maioraque
in singulis aperirentur vitia. Sed persequi omnia non possumus neque
debemus.

Cum vero mulierem, ut rem modo consideremus, foetere Aristoteles
40 scripsit, et veteres integre fideliterque traduxerint, cur ipse nomen

24 forsitan G forsam B

⁹ Vergil. Aen. III 599 sq. | ²⁴ cf. Vergil. Georg. III 281.

hoc, si fidus est interpres, latine non retulit, sed omisit atque subticuit
G 46^v sicut perfidus? Quia, si mulier omnis homo est, piscis nullus homo est.
 Cur igitur, si et in hac parte mulier nominatur et problema de hominibus
 est, ad pisces se retulit? Quia nihili in eo mentis est, ut res ipsae osten-
 dunt. Ita modo rem pro re, quia non intelligit, ponendo, modo verba 5
B 52 latina depravando, nunc addendo, nunc aliquid relinquendo cuncta
 pervertit et in alienum transfert sensum.

7 Sed dicet forsan quispiam non esse possibile hominem, cum tra-
 ducat, nihil relinquere, nihil addere. Nec id ignoro, et illud scio in tam
 paucis verbis tam multa committere non erroris esse, sed ignorantiae 10
 atque dementiae. Illud verbis, hoc rebus attribuo. Praeterea de addendo
 relinquendoque regula quaedam teneri solet a doctis. Nam quae
 historice dicuntur, iis si quis addidit, fidem historiae violavit, sin
 omisit, non violavit. Brutus in ipso bello Philippico historiam Polybii
 dicitur convertisse. Id tamen opus posteriores, quia multa perstrinxerat, 15
 non traductionem, sed epitomam, id est compendium nominarunt. Quo
 exemplo Poggius Florentinus, vir et parum doctus et summopere scelera-
 tus, confidens, cum et paediam Cyri et aegyptiacam historiam Diodori
 transferret, multa vel brevitatis vel fastidii fugiendi causa neglexit.
 In quo quidem ipsum non vituperarim. Accedit, quod iis in rebus 20
 necesse est nonnihil nunc addere, nunc omittere, quas ornate studemus
 edere. Opus est enim, ut, si ornatiuscule volumus dicere, graecorum verbo-
 rum ordinem omnino negligamus. Nam [si] a materna lingua in latinam,
G 47 quae proximae sunt, aut contra vertenti ordo verborum servandus
B 52^v non est. Quod facile intelliget, qui periculum fecerit, quanto minus 25
 in longius, multo remotis longius ordo verborum servandus erit.

8 Idcirco Hieronymus, ille vir doctrina, prudentia, sanctitate pree-
 cipuus, divinas quidem scripturas ornatu verborum neglecto verbum
 de verbo transtulit. Sermonibus vero indoctorum aut historiae rem,
 non verba secutus et adiecit et subtraxit aliqua, quae tamen rebus 30
 non derogant. Id ita factum sibi esse in traductione librorum Eusebii
 de temporibus ipse praefatur. Cuius auctoritatem plurimi nos facientes
 et ipsa rerum admoniti natura et pontificis Nicolai V. iudicio his in
 rebus integerrimo iussuque compulsi in Aristotelicis quidem traducendis,
 quantum fieri a nobis potuit, nihil praetermisimus, nihil addidimus, 35
 ordinemque ipsum graecorum verborum ubique conati sumus inviola-
 tum reddere. Minima enim tum propter magnitudinem rerum, tum
 quia de rebus naturalibus documenta sunt, textus immutatio aut verbi
 additio subtractiove longe in alienum saepe sensum universam rem
 rapuit. In aliis vero maiore dicendi usi libertate nunc evagatores,
 nunc contractiores fuimus. Cagulei autem eandem in omnibus esse

14 historiam G hystoriam B | 16 epitomam] epitoma B | 17 Poggius] Pogius G B |
 23 si G B | 27 Hieronymus] Hyeronimus B | 29 historiae G hystoria B

rationem putantes ipsi quidem maxime omnium Aristotelem pervertunt et crimen hoc suum in alios minus nocentes reiicere non erubescunt. Sed falluntur credentes vituperatione aliorum sordes suas abluere. B 53 Hanc igitur regulam in traducendo tenendam studiosis putamus, ut 5 graviora difficilioraque ad verbum de verbo paene reddant, historica G 47^v et facilia latius angustiusve, sicuti iudicabunt, complectantur.

Nunc ad rem revertentes primum interpretatoris prisci, deinde Cagis eiusdem loci verba repetemus, postremo nostra ponemus, ut vel ex istius minimi collatione loci, quanta sint doctrina, quanto ingenio, 10 quanto usu dicendi Cagulei, perspiciatur. Prisca interpretatio huius loci haec est: »Propter quid et quibusdam ventosorum piscium plyntri foetet mulier?« Cagilea haec: »Unde et piscium spirabilium quorundam virus genitale plantrum redolet?« Nostra haec: »Ideo in nonnullis spiritum natis reddere piscinae, ubi lavatur, olet mulier?« Primum 15 igitur piscium pro piscina ignoranter positum ab eo est; deinde spirabilium omnino insulse; tertio virus genitale pro semine animalis inaudite; quarto virus genitale pro muliere scripsisse videtur — mulieris enim vocabulum omnino neglexit —; quinto plantrum nec integrum graecum est nec ullo modo latinum nec barbarum, sed Caguleum; sexto redolere 20 pro foetere magnus iste latinae linguae auctor ponit. Plura certe intollerabilia vitia quam verba sunt.

Nunc totum huius loci sensum explanabimus, si prius graeci verbi 10 potestatem exposuerimus. Plyntrum aut locus et vas ubi aut instrumentum, quo lavatur, latine dici potest. Ideo piscinae — nam etiam 25 pro loco, ubi lavatur, hoc nomine usurpamus — a veteribus quoque traductum crediderim. Paratior enim semper sum ad excusandum viros probos, quam ad incusandum. Sensus autem hic est calida robustaque B 53^v corpora spermate diutius retento, si ad spirandum, exhalandum evapordandumque amplitudine pororum atque meatuum apta nataque sunt, 30 graviter olent. Spermatica enim superfluitas et quaecumque alia simul cum ea egreditur. In imbecillis quidem corporibus in alimentum vertitur. In robustioribus autem corrupta propter calorem expellentem meatuumque amplitudinem exhalat in spiritum versa, et sic virorum quidem corpora, hircorum praecipue atque ovilium reddunt olim, 35 sicut ex . . . colligitur. Mulierum vero, ut hic dicitur, piscinae stagnantis, ubi res sordidae lavantur ac depurantur, foetorem emittunt. Cages autem nec, quia de hominibus problema est, nec, quia mulieris vocabulum hoc in loco ponitur, potuit propter ingenii hebetudinem detineri, quin rem totam ad pisces transferret. Talis enim ab ineptissimis 40 verbis eius sensus erumpit. Unde et genitale virus, id est semen non-nullorum piscium, quibus sicut aëre spiramus, plantri suavem reddit B 54

11 plyntri *scripti* plynter GB | 28 exhalandum G exalandum B | 33 exhalat G exalat B | 35 G B aliqua desunt

odorem? O hominem verberibus, non verbis castigandum! O temeritatem inauditam! O insaniam incredibilem! O furorem praecipitem! Quo ruit sicut omnino amens atque fanaticus?

34, 1 Haeccine placent? Tu, quem honoris causa non nomino, quare ne irasci quidem mihi poteris, nisi te ipsum prodere volueris? Haeccine 5 placent interpretamenta? Haec tu in caelis extollis. Cur? An odio Georgii? Aperte namque praedicas non diligi abs te Cagem, quia bonorum morum atque virtutis hostis est. Hoc ipse centies abs te audivi. Addis deinde, idque mihi ipsi saepe dixisti, nescire me latinas litteras, si ad Cagem conferar. Omniaque a me traducta in tenebras esse cito 10 ventura splendore Caguleorum offuscata. At haec non sunt verba odii, immo autem animi, qui tot calamitatibus, quae mihi te auctore invectae sunt, saturatus adhuc non sit. Praetereo, an ipse latinas litteras nesciam. Relinquo, an tu optime scias. Non sum in eo occupatus, ut vel plures quam triginta continuos publice annos cum gloria legisse 15 me in Italia in praeclarissimis urbibus iactem vel tot volumina mihi latine scripta et a Latinis approbata recenseam. Quae si tibi non placent, nec miror nec curo. Nam et mores et ingenia hominum optime novi. Quae quanto mihi probentur, inde patet, quod et Graeciam nulla re **B 54^v** coactus reliqui, et Italiam colo nullis Italorum allactus praemiis, et 20 quos genui, quantum in me fuit, nec litteris nec lingua Graecorum participes feci.

2 Illud mihi curam non parvam iniecit, quod videam tanto te adversus me odio flagrare, ut coram idque saepius non Cagem solum, sed etiam alios ipsosque pueros tuos in latinitate mihi praeposueris. 25 Quod statim a primis dignitatis tuae annis factitasti. Omniumque incommodorum, immo potius calamitatum mearum te auctorem fuisse tum verbis, tum tuis litteris ad me datis cognovi. Ipsum quoque sanguinem meum quaesivisse te mortemque meam optasse eadem tuae litterae Neapolim ad me missae satis aperte significant. Quid commisi 30 aut commerui, pater optime? Magni omnino odii argumentum est alicui etiam ignorantibus aperte coram dicere inimicos eius atque invidos doctiores ipso esse. Tu centies id fecisti. Quid, quod pueros seni anteponis in doctrina tuos? Nolo nominare singulos, ne se ignominiae causa nominari a me credant, praesertim cum nonnulli eorum non 35 alieni a me animi sint. Deus scit, et conscientia tua testis est, et ego non ignoro. Illud mirum est, quod posteaquam Neapoli redii, ea verba mihi saepius iteras, saepius repetis, aliis quoque praedicas. Dic oro, quidvis faciam. Ferre amplius non possum. Tacere pernitiosum mihi esse re ipsa periculum feci. Duodecim ferme annis taciturnitate mea **G 49** **40** et patientia te sustinui. Ad eas calamitates abs te deductus sum, ut

vix maiores fingi posse videantur. Non loquor ut timidus. Nam ne mortem quidem ipsam recuso, dum videam mortem non culpa mea, sed alterius scelere mihi accidisse. Id dico, quoniam tu in litteris ad me tuis, tua manu scriptis, multo me maiora promeruisse ostendis, 5 quam passus sum a pontifice Nicolao. Ille autem ea in me fecit, ut quid maius sit, ego non videam, praeter mortem.

Nec diu est, quando praesente quodam utriusque amico mihi³ dixisti culpa mihi omnia evenisse mea. Ego culpam habui quam? Recusavi transferendi laborem, nolo dicere dignatus, tum quia G 49^v 10 commentaria in Ptolemaeum mea mihi erepta et in scelestum hominem Iacobum Cremonensem, nisi id fecisset, cum meo dedecore translata fuissent, ut scedulae manu eius scriptae ac in marginibus codicis affixae ostendunt. Sed recusavi, quia non poteram tanta diutius onera sustinere. Hinc omnia protinus ficta, ordinata, statuta in me sunt. Quid 15 commisi? Quinque continuis annis ne respirare quidem licuit, cum nondum absolutis prioribus alia imponerentur. Tam magnos labores ferre diutius non poteram. Quiescere optabam. Peccatum in recusatione laboris est? An omnibus militiam quoque exercentibus demerito stipendio absque ullo crimine licebit etiam cum gratia alios relinquere, B 55^v 20 aliorum stipendia contra primos suscipere, mihi soli non licebit quiescere, si volo?

Adieci deinde, quod demerita mea maioribus calamitatibus digna⁴ fuerunt. Haec verba vehementer te cupere mortem meam ostendunt. Maiores enim calamitates quam mortem ego non video. Sed nec tempus 25 est simulandi amplius, nec ipse ferre possum. Duodecim paene annis te sustinui, et tu forsitan me simulando dissimulandoque omnia. Sed certe per diem futuri iuro iudicii: non sum mihi conscientius aliquid umquam adversus te fecisse aut dixisse aut saltem cogitasse. Sed commisi fortassis ignorans, ac ideo tu mortem expertis meam. Vide, quanti mortem G 50 30 existimem. Non quaero longas ambages. Tu vis, moriar. Ego emori cupio. Tu maiora me supplicia meritum asseris culpamque solus, solus inquam, omnium culpam in me retrudis, quam ego ipsa morte magis semper formidavi. Mortem enim non timeo, culpam summopere perhorresco. Quare nisi vere ostendas morte me dignum esse, culpae 35 nomen non in me, sed in te scias redundare. Nam ne quis abs te profectum quicquam suspicetur, in me reiicis.

Magna haec tua profecto res est. Culpa dicis mea cuncta mihi⁵ accidisse, et maioribus fuisse dignum suppliciis scribis, nec ullam profers culpam. Nullam enim umquam nominasti. Diligere fugis et 40 maioribus poenis dignum praedicas, et quidem coram et saepius, ut B 56 magis vulneres. Aut culpa me vacare dicio aut, si crimine ullo me

obnoxium opineris, dic, accusa, doce, obiice quicquam saltem parvum, saltem ullius momenti. Inoboedientem me fuisse scribis. Et in quo? Ne muttire quidem audes. Dicas, in quo. Expone crimina, causas adde, et nisi omnia diluero, immo nisi cuncta sua sponte non prae se ferant ingratitudinem, falsitatem, calumniam, iniquitatem, non exspectabo 5 alium iudicem, sed ipse morte me condemnabo. Vis amplius? An id mihi forsan culpae attribueris, quod non parum et ad loquendum et ad scribendum tibi latine profui? Sed si hoc culpa est, non dubito similia G 50^v committere. Illud te memoria semper tenere velim hominem etiam te esse, cras moriturum et aeterni iudicium iudicis subitum. Sed de 10 his latius alias, si res ipsa flagitaverit.

35, 1 Nunc partim et maxime amore veritatis et zelo integritatis evangelii Christi, partim propter communem, Caguleorum quoque ipsorum utilitatem — omnino enim Cages »si« particulae constructionem ignorare videtur — exponam non »si eum volo manere, donec venio«, sed »sic 15 eum volo manere, donec venio«, dicendum esse. Hanc enim inter summae dignitatis viros aut certo summae proximos contentionem fuisse nuper audivi. Quam quidem contentionem tantam exstitisse aiunt, B 56^v ut qui non »sic eum volo manere« dicendum putant, emendandum illum evangelii locum censeant, idque si aliquando poterunt, ex nunc 20 se ostendant facturos. Ea igitur ipsa repetam, quae mihi ad praestantem patrem Petrum de Monte, Brixensem episcopum, conscripta sunt. Sic enim et locus ille divinarum scripturarum recte traductus comprobabitur, et multi Aristotelis quoque textus perversi ab istis novis traductoribus, etiam quia potestatem naturamque »si« particulae penitus 25 ignorant, luce ut dicitur clarius patebit.

2 Primum ergo illud mihi scribendum videtur: non sunt labefactanda fundamenta, non removendi fines, non quassandi termini, qui a patribus nostris iacti, constituti firmatique sunt. Unus apex aut unus iota si G 51 remotum ex evangelio fuerit, facile data licentia cetera diripientur. 30 Videmus, quam ingens invaserit homines luxus. Videmus, quanta rabies avaritiae animos omnium vexet. Videmus, quam infirma propter haec in Christum Dominum nostrum caritas sit. Minimum aliquid ex evangelio remotum parva primum, deinde paulatim serpens maxima secum trahet. Maxima mala, quae aut regnis aut rebus publicis aut ecclesiae acciderunt, ex minimis orta, atque ideo primum sicut scintilla propter parvitatem neglecta in flamas inexstinguibiles prodierunt. 35

B 57 Quas ob res nihil, o patres, removendum, nihil addendum, nihil mutandum in evangelio Christi catholicis est.

3 Sed graecam scripturam, unde traducta haec sunt, sequendam 40 multi asserunt. Ego autem non sum nescius hunc locum ita lectum

2 ullius *scripti* nullius GB | 3 mutire] mutire GB | 10 subitum] subditum B | 24 Aristotelis G Aristoteli B | quoque G que B | 30 diripientur G diripientur B